

обществ, их поэтапное развитие и влияние на становление всей экономической и хозяйственной жизни России XVII — XIX вв.

Ключевые слова: Российская империя, корпорации, акционерные общества, положение, законодательство, торговля.

Summary

Kolibabchuk N. K. Emergence and development of joint stock companies in the Russian Empire at the end of XVII — beginning of the XVIII century. Article.

This article describes the periods of emergence and development of joint stock companies in the Russian Empire XVII — beginning of the XIX century. Reveal the basic concepts of joint stock companies, and their gradual development and influence on the development of all economic and business life of Russia XVII — XIX centuries.

Keywords: the Russian empire, corporation, joint stock companies, state, law, trade.

УДК 340.15:349.6

Л. Я. Коритко

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ ОБ'ЄКТИ ТА ЇХ РЕСУРСИ В АВСТРІЇ (ДР. ПОЛ. ХІХ — ПОЧ. ХХ СТ.).

Інститут права власності детально досліджується в юридичній науці та є традиційним для правової системи. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси повністю базується на загальному цивільно-правовому інституті права власності. Юридична наука розглядає право власності на природні об'єкти та їх ресурси з позицій об'єктивно-суб'єктивних підходів — це система правових норм, які закріплюють і регулюють можливості суб'єктів щодо володіння, користування і розпорядження належними їм природними об'єктами і ресурсами.

Характеристика інституту права власності на природні об'єкти та їх ресурси в сучасному праві України була б неповною без вивчення та врахування історичного досвіду українських земель. Зокрема, західних, які вродовж тривалого часу перебували під владою різних держав і, відповідно, під дією різних правових систем. З 1772 по 1918 рр. вони перебували в складі Австрійської (Австро-Угорської з 1867 р.) імперії.

Проблеми розвитку австрійського природоохоронного законодавства, що містить норми, які регулюють право власності на природні об'єкти та їх ресурси, практично не досліджувалися в українській правовій науці. Серед науковців відзначимо праці О. І. Логвиненко (лісове законодавство), Р. С. Кіріна (надрове законодавство). Окремо характеристику законодавства про власність на природні об'єкти подано істориком Р. В. Петрівим, він є одним з перших сучасних науковців, у чиїх публікаціях знаходимо згадку про те, що в Австрії був прийнятий державний Водний закон 1869 року та крайовий галицький Водний закон 1875 року [1, 118]. Однак судження автора, що згідно з цими законами «усі ріки, починаючи від місць де можливе плавання по них на різних плавучих засобах, визнавались власністю суспільства» [1, 118] вважає-

мо таким, що не повною мірою відображає правовий режим річок. Адже, термін «власність суспільства» можна тлумачити двояко: власність громади, тобто комунальна власність і в широкому розумінні — як державна власність. Тим паче, що за словами автора, згідно з законом ще від 14 червня 1776 року про славні ріки, «усі ріки вважалися власністю держави» [1, 118].

Метою пропонованого дослідження є аналіз австрійських законодавчих актів, правовими нормами яких встановлено (врегульовано) право власності на окремі природні об'єкти та їх ресурси.

Серед завдань виділимо наступні:

— визначити види (форми) власності на окремі природні об'єкти, встановлені австрійським законодавством XIX — поч. XX ст.;

— порівняти австрійське законодавство про охорону природи другої половини XIX століття із екологічним законодавством сучасної України кінця XX — початку XXI століття.

Цивільним кодексом Австрії 1811 року [2] було визначено такі форми власності: державна, гмінна (комунальна — власність адміністративно-територіальної одиниці. — *Л. К.*), приватна та власність монарха, яка проголошувалася як неподільна та недоторканна. Водночас у підручнику з австрійського приватного права проф. Львівського університету кінця XIX ст. О. Огоновського читаємо, що річ може бути власністю або держави, або громади, або й зовсім приватною [3, 206]. Тобто у якості суб'єктів права власності визнані держава, громада та приватні особи.

Крім того, в тогочасній науковій літературі зустрічаємо такі терміни, як власність скарбова. Наприклад, при описі лісового господарства в господарському окрузі «Княждвір» [4], що знаходилося в Галичині, читаємо, що право рибальства дозволялося у водах річки Прут в гміні Шепаровичі тільки у водах, що прилягають до казначейської власності (скарбової) і спільно з сусідами [див.: Державний архів Івано-Франківської області, ф. Р-2172, спр. 87, арк. 6]. Очевидно, мова йде про території, що належали до відання Дирекції Скарбу (казначейства). Законодавчого підтвердження цьому нами не знайдено. Можемо припустити, що мова йде про державну власність, адже Дирекція Скарбу (казначейство) є державним органом.

Аналізуючи австрійське галузеве природоохоронне законодавство, робимо висновок, що форма власності виступала критерієм диференціації природних об'єктів на види, зокрема, лісів. Зазначимо, що самого визначення поняття лісу (лісів) та поняття лісового фонду в тогочасному законодавстві не дано. Незважаючи на відсутність самого визначення, правовий режим лісів відповідно до форм власності встановлено державним Лісовим законом 1852 року (Вісник законів державних, далі — В.з.д., № 250). В даному законі вперше в австрійському праві здійснено класифікацію лісів за формами власності на три види: державні, громадські (комунальні) та приватні.

Зокрема, § 1 цього закону ліси поділено на три види:

1) державні ліси — урядові (статські) і такі, що безпосередньо управляються урядом;

2) громадські — ліси та лісові угіддя, котрі належать місцевим та сільським громадам;

3) приватні — ліси окремих осіб, а також різноманітних орденів, монастирів, товариств.

З цього бачимо, що Лісовим законом 1852 року до державних віднесено ліси, які перебували у державній власності та від імені її, безумовно, в інтересах держави, управління ними здійснювалося державними органами (урядом) [5, 10].

Громадські ліси в Австрійській державі вважалися комунальними, тобто ці ліси та лісові угіддя перебували у власності територіальних (міських, повітових, сільських) громад.

В. М. Клапчук та О. Р. Проців на базі польських джерел вказують, що такі ліси поділялися на три категорії: I категорія — ліси, що належали органам місцевого самоврядування і до їх громадських закладів; II категорія — церковні ліси; III категорія — ліси фондаций на цілі освіти і гуманітарні проекти.

До I категорії належали: ліси краю, провінції, повіту, дохід від яких направлявся на потреби місцевого самоврядування чи повіту; ліси ґмін, дохід від яких був призначений на покриття витрат місцевого бюджету; ліси, що складали майно ґміни, дохід від яких служив джерелом забезпечення уповноважених членів ґміни; ліси і лісові землі, які стали загальною власністю і були призначені для загального користування. До II категорії відносилися: ліси, що належали до майна релігійного фонду; ліси, дохід з яких складав частину дотацій єпископатів і приходів, що використовувалися для оплати праці архієпископа, єпископа чи священника; ліси, що складали окремий маєток певного релігійного храму, дохід від яких був призначений для витрат на утримання церковних будівель і здійснення богослужіння; ліси, що належали до майна монастирів і духовних конгрегацій. До III категорії відносилися, в першу чергу: ліси фондаций для утримання шкіл та інститутів; ліси фондаций для утримання бібліотек; ліси фондаций для утримання установ для убогих і хворих; сирітських установ; ліси фондаций для виділення стипендій для убогих учнів; ліси релігійних фондаций на побожну мету; ліси громадських і приватних фондаций на утримання інших гуманітарних установ [6, 74].

I, накінець, до приватних законом віднесено ліси, що перебували у власності окремих (очевидно, маються на увазі фізичні особи. — *Л. К.*) осіб. Крім того, вказано, що приватні ліси перебували у власності різноманітних орденів (очевидно, чернечих. — *Л. К.*), монастирів, утворень (організацій), приватних товариств (товариств, «котрі опираються на приватно-правні отношенія») [5, 10].

В залежності від форми власності на ліси визначався і правовий режим їх використання та охорони. Наприклад, заборонялося використовувати землі лісового фонду («лісові ґрунти») для інших цілей без спеціального дозволу. Лісовим законом 1852 року було встановлено, які органи могли видавати такий дозвіл відповідно до того, як класифіковано ліси за формами власності.

Привагідно зазначимо, що сьогодні ліси, які знаходяться в державному володінні Австрійської Республіки, становлять лише 18 % лісових площ краї-

ни. Більшість з них раніше належала Габсбургам, які правили Австро-Угорською імперією протягом декількох століть. Ці ліси були націоналізовані після Першої світової війни [7].

Відповідно до Цивільного кодексу 1811 року води перебували у державній та приватній власності. Власникам приватних водних об'єктів належали також права на рибу у річках і право рибальства (§ 407, § 409) [2]. В австрійському державному Водному законі, виданому 30 травня 1869 року (В.з.д., № 93), води поділено на державні та приватні. Згідно з § 2 усі річки, починаючи від місць, де можливе плавання по них на різних плавучих засобах (кораблях, плотах тощо), визнавались державною власністю [8, 613]. Такі річки залишались у державній власності навіть у випадках остаточного або тимчасового припинення по них судноплавства. Також державною власністю вважались річки та води, на яких неможливе судноплавство, водотоки, озера тощо, якщо вони не перебували у приватній власності на законних підставах (§ 3 Водного закону).

Власникам земельних ділянок належали підземні та наземні води, що протікали по їхній території, за певними винятками (наприклад, соляні джерела). Води, які збиралися на ґрунті внаслідок атмосферних опадів (атмосферна волога); вода в колодязях, ставках, цистернах та інших ємкостях, у водоймах, каналах та трубах, і т.п., закладених власником землі для приватних цілей. Тобто ці води перебували у приватній власності, що було врегульовано § 4 Водного закону 1869 року. При цьому розміри водойм прямо законом не були обмежені [9, 191].

Водночас держава мала право вилучати проточні води з приватної власності для суспільних потреб [8, 614]. Переважно для судноплавства, сплаву лісу та інших видів діяльності. Порядок такого вилучення не повинен був суперечити цивільному законодавству, зокрема § 365 Цивільного кодексу 1811 року.

В 1854 році в Австрійській імперії виданий державний Гірничий закон (В.з.д., № 146). Однак у ньому не було чітко врегульовано відносини власності на земельні ділянки та на корисні копалини, які на них знаходилися і видобувалися.

Тому в тогочасних публікаціях знаходимо пропозиції науковців про необхідність внесення змін до гірничого законодавства щодо власності на земельні ділянки і на корисні копалини, які на них знаходяться. Щоб вдосконалити торгівлю землею та нафтовою продукцією з метою відокремлення інтересів посередників від інтересів власників, тобто взагалі інтересів нафтових. Та щоб розділити торгівлю землею і торгівлю нафтовою продукцією [10, 38]. Проводилися наукові дискусії щодо правового режиму надр, їх використання. Зокрема, в 1901 році такий захід відбувся у Східній Галичині у Львові за участі д-ра Хофмюллера (Hofmüllera), д-ра Дзедзича (Dziedzicza), д-ра Ашкеназі (Aschkenazy), проф. Долінського (Dolinskiego), адвоката д-ра Рейтера (Reiterza) та радника крайового суду Левандовського (Lewandowskiego). З них д-р З. Дзедзич висловив думку, що нафтове право є речове право на чужій землі з особливістю того,

що видобуток мінералів здійснювався для держави [11, 62]. Адвокат д-р Л. Царо (L. Sago) взагалі вважав, що питання відношення власності ґрунтової (на землі) до власності гірничої віддавна належать до найцікавіших у цивільному праві. Мова про те, кому належать корисні копалини, видобуті працею гірника: чи особі, що вклала кошти у видобуток (інвестору. — Л. К.), чи державі, чи власнику землі (якому повинно бути надано дозвіл на пошук корисних копалин) [12, 75]?

Як бачимо, аналіз норм природоохоронного законодавства Австро-Угорщини засвідчує неоднозначне розуміння права власності і форм власності з огляду на той чи інший природний об'єкт.

Слід відмітити, що сучасне екологічне законодавство України також містить ряд суперечностей щодо регулювання права власності на природні об'єкти та їх ресурси. Зокрема, ст. 13 Конституції України фіксує форми права власності на природні ресурси, передбачаючи, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, а також природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу, від імені якого повноваження власника покладаються на органи державної влади та органи місцевого самоврядування у межах норм Конституції. Водночас ст. 41 Конституції визначає в цілому три класичні форми власності: державна, комунальна, приватна. При цьому аналіз норм поресурсового (земельного, лісового, водного, надрового тощо) законодавства України, по-перше, не завжди відображає норму ст. 13 Конституції, по-друге, щодо кожного окремо взятого природного об'єкта у галузевому законодавстві визначено особливості їх використання та форми власності.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки:

1. В австрійському праві XIX — поч. XX ст. досить ґрунтовно врегульовано відносини власності на природні об'єкти та їх ресурси.

2. Право власності на природні ресурси базувалося на загальному цивільно-правовому інституті права власності, встановленому австрійським Цивільним кодексом 1811 року.

3. Правовий режим права власності на природні об'єкти визначався різногалузевими актами австрійського законодавства XIX — поч. XX ст., що засвідчує складну юридичну природу цього інституту та його комплексний характер.

4. Режим використання і форми власності на природні об'єкти визначалися щодо кожного з них окремо, з огляду на їх екологічні та економічні характеристики, при цьому визначальними щодо всіх природних об'єктів були і залишаються три класичні форми власності: державна, комунальна, приватна.

Перспективними напрямками майбутніх досліджень вважаємо подальше вивчення австрійського природоохоронного законодавства XIX — поч. XX ст., яке діяло в т.ч. і на території сучасних українських земель, його порівняння із законодавством незалежної України.

Література

1. Петрів Р. Право Австрії та Східної Галичини (70-ті роки XVIII ст. — 70-ті роки XIX ст.) // Право України. — 2000. — № 6. — С. 117–118.
2. Powszechny Austriacki Kodeks Cywilny z uzupełniającymi ustawami i rozporządzeniami objaśniony orzeczeniami sadu najwyższego. Przez prof. St. Wroblewskiego, czesc pierwsza (§§ 1–937). — Krakow : Leon Frommer : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellonskiego pod zarz. J. Filipowskiego, 1914. — 796 s.
3. Огоновський О. Систем австрійського права приватного. Т. 1. Науки загальні і право річне / О. Огоновський. — Л. : Вид. П. Стебельський : Накл. О. Огоновської, 1897. — 341 с.
4. Державний архів Івано-Франківської області. — Ф. Р-2172. Трибун Павло Андрійович — кандидат сільськогосподарських наук. Почесний член Українського товариства охорони природи, Почесний член Українського ботанічного товариства. 1923–1997 рр. Оп. 1. Спр. 87. Облантажування лісового господарства в господарському окрузі Княздвір, 1887 р. Рукописний текст. — 1887 р. — 201 арк.
5. Коритко Л. Я. Види лісів згідно австрійського лісового законодавства другої половини XIX ст. // Perspektywiczne opracowania sa nauka i technikami — 2010 : міжнар. наук.-практ. конф., 7–15 листоп. 2010 р. : тези доп. Przemysl, 2010. — С. 9–11.
6. Клапчук В. М. Лісове та мисливське господарство Галичини : [монографія] / В. М. Клапчук, О. Р. Проців ; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, Івано-Франків. обл. упр. лісового та мислив. госп-ва. — Івано-Франківськ : Фоліант, 2011. — 432 с.
7. Сабадир А. Організація господарювання в державних лісах Австрії [Електронний ресурс] / А. Сабадир, В. Коржов. — Режим доступу : <http://www.derevo.info/content/detail/297>.
8. Законъ зъ дня 30 Мая 1869., (въ ХІІ ч. Вѣстника зак. державныхъ, ч. 93., выданой для ІІ. Червца 1869.), дотычно постановленій о правъ воды, застереженныхъ держанному законодательству // Вѣстникъ законовъ и роспоряженій красныхъ для Королевства Галиціи и Володимиріи разомъ съ великимъ Княжествомъ Краковскимъ. — Львовъ: Въ ц. к. Галиційскоіи скарбово-державной типографіи, 1869. — № 95. — С. 613–620.
9. Коритко Л. Я. Право власності на водні об'єкти за австрійським законодавством XIX століття // Проблеми державотворення та правотворення в Україні : матеріали II Регіон. круглого столу (Львів, 18 лют. 2011 р.). — Л. : ЛьвДУВС, 2011. — С. 189–191.
10. Baldwin-Ramult K. Przyczynek do zmiany ustawy naftowej // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego pod redakcyą prof. R. Zalozieckiego. Lwow : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1901. Rocznik IX. Zeszyt 3. — S. 38–39.
11. O kontraktach naftowych (Słowa Polskie) // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego pod redakcyą prof. R. Zalozieckiego. — Lwow: Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1901. — Rocznik IX. — Zeszyt 4. — S. 61–62.
12. Caro L. Projekt reformy ustawodawstwa naftowego / L. Caro // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego pod redakcyą prof. R. Zalozieckiego. Lwow: Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1901. — Rocznik IX. — Zeszyt 5. — S. 75–76.

Анотація

Коритко Л. Я. Розвиток інституту права власності на природні об'єкти та їх ресурси в Австрії (др. пол. XIX — поч. XX ст.). — Стаття.

В статті аналізуються основні австрійські законодавчі акти др. пол. XIX — поч. XX ст., що визначають право власності на природні об'єкти та їх ресурси.

Ключові слова: право власності, природні об'єкти.

Анотация

Коритко Л. Я. Развитие института права собственности на природные объекты и их ресурсы в Австрии (вт. пол. XIX — нач. XX в.). — Статья.

В статье анализируются основные австрийские законодательные акты вт. пол. XIX — нач. XX в., регулирующие право собственности на природные объекты и их ресурсы.

Ключевые слова: право собственности, природные объекты.

Summary

Korytko L. Ya. Development of the institution of ownership of natural objects and their resources in Austria (the second part of the XIX — the beginning of the XX century). — Article.

The article the basic Austrian legislation of the second part of the XIX — the beginning of the XX century, that determine the ownership of natural objects and their resources.

Keywords: property rights, natural objects.

УДК 347.214.2(470)(091)“19/19”

И. В. Розуменко

ИСТОРИОГРАФИЯ ВОПРОСА ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ НЕДВИЖИМОГО ИМУЩЕСТВА В РУССКОМ ПРАВЕ В ТРУДАХ УЧЕНЫХ XIX — НАЧАЛА XX СТ.

Научные исследования по вопросу недвижимости появились значительно позднее, чем недвижимость стала объектом гражданского оборота. Это естественно, поскольку категория «недвижимости» является сложным правовым институтом, требующим не только развитого торгового оборота, но и достаточно высокого уровня развития юридической техники.

В России ученые стали заниматься системным юридическим анализом института недвижимости (и, главным образом, такой ее составляющей, как земля) примерно с XIX века.

В XIX — начале XX в. интерес ученых к области землевладения расширился. Анализируя законы, они подчеркивали ограниченность движения земли в стране. Российская империя унаследовала от Московского царства полномочия контроля над недвижимостью. С течением времени полномочия были расширены и видоизменены. В результате основной земельной политики государства стало стеснение прав владельцев на землю. Ученые отмечали, что ограничения распоряжения недвижимостью реализовывались различными способами.

Особенностью российской юридической литературы о недвижимом имуществе на протяжении двух последних веков является то обстоятельство, что исследователи анализируют прежде всего юридические характеристики оборота земель. Обращение же к внутреннему анализу понятия недвижимости как системы, включающей помимо земли и иные элементы, можно встретить сравнительно нечасто.

Таким образом, основные правовые характеристики недвижимости, особенно в XIX в., можно встретить в трудах специалистов по земельному праву и только во вторую очередь в работах юристов, специализирующихся в области гражданского права [1, 154].

Фундаментальные исследования о правовой основе землевладения появились в первой половине XIX в. Исследователь М. Ф. Владимирский-Буданов, характеризуя земельное законопроизводство XVIII в., заметил, что оно не от-